

HITELEZŐK ÉS ADÓSOK KAPCSOLATÁNAK SZABÁLYOZÁSI KÉRDÉSEI

FEKETE ORSOLYA¹ – TATAY TIBOR²

Összefoglalás:

2008-tól számos adós jutott Magyarországon nehéz helyzetbe. A nemteljesítő adósok aránya folyamatosan nő. Az utóbbi időben - mint a történelemben már olyannyiszor – sokszor felmerül a kérdés, hogy vajon a banki szerződésekben rögzített feltételrendszer a társadalom által állított erkölcsi normákba ütközik-e. Kérdés lehet, hogy a gazdaságetikai, társadalmi erkölcsi oldalról esetleg vitatható feltételek a hatályos jog oldaláról felülvizsgálhatóak-e. Hogyan értelmezheti a jog egy adott időszakban a „jó erkölcsbe” ütközést? A tanulmányban röviden végigtekintjük, hogy a társadalom etikai, erkölcsi elvárásai honnét táplálkoznak. A jelenleg hatályos magyar jogi szabályozás számos előírással védi a hitelfelvevőket, de krízishelyzetben a jog által nyitva hagyott, etikai mérlegelésen alapuló döntések is befolyásolhatják a kölcsönadók és kölcsönvevők viszonyrendszerét.

Kulcsszavak:

adós, erkölcsi norma, kölcsönadó

Summary:

Many debtors have come to difficult financial situation in Hungary since 2008. The share of non-performing loans have been constantly increasing. As it is raised from time to time, nowadays the question whether terms and conditions set forth in banking contracts conflict moral norms set by the society is one of the key matters to discuss. One may ask whether terms that might be contested from business ethics and social-moral viewpoints be subject to revision under current law or not. How does law interpret 'conflict of public mores' in a certain period? The paper gives a brief overview of ethical and moral expectations of the society. The current Hungarian law offers plenty of means to defend loan debtors, but in crisis there are other decisions left unregulated by law and requiring ethical consideration may also influence the relationship of lenders and borrowers.

Keywords:

debtor, moral norm, lender

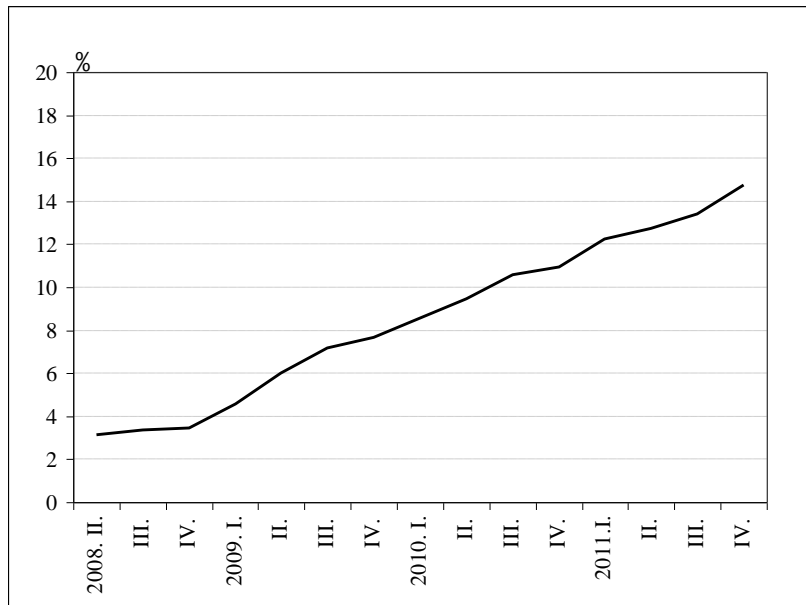
¹ Dr. Fekete Orsolya, Veszprémi Törvényszék, Veszprém, Vár u. 2.

² Dr. Tatay Tibor, egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Győr, Egyetem tér 1., tatay@sze.hu

A magyar háztartások eladósodása 2002 és 2008 között gyorsan emelkedett. A lakosság a korábbiakhoz viszonyítottan egyre könnyebbé váló feltételek mellett jutott hitelhez. Az időszak gazdasági körülményei nem sarkallták arra a hitelfelvevőket, hogy átgondolják a kölcsönök törlesztésének, a kölcsönszerződések feltételrendszerének későbbi következményeit. A 2008 őszi Magyarországot is elérő válság hullámai teljesen új helyzetet teremtettek. Az adósok jókora hányada került bajba.

1. ábra.

A háztartások nemteljesítő hiteleinek aránya 2008. I. negyedév-2011. IV. negyedév

Forrás: MNB

A Magyar Nemzeti Bank adatai alapján látható, hogy míg 2008 elején a teljes banki hitelállományra vetítve a nemteljesítő hitelek aránya 3,14% volt, ez az arány 2011 végére 14,77% lett. Nemteljesítőnek tekintik a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően azt, ha az adós késedelme meghaladja a 90 napot. Ilyen késedelemnél már valószínűsíthető, hogy az adósság rendezése a későbbiekben is problémás marad. (Balás 2009)

A fenti ábrán látható érték technikai jellegű, csak a nemteljesítésen keresztül mutatja a bajba jutott adósok arányát. A helyzet érzékelhetően rosszabb Magyarországon. Nehéz az adósságválság miatti élethelyzet romlást számokkal jól bemutatni. A napi problémák sokkal több embert érinthetnek, olyanokat, akik még valamilyen módon próbálták, próbálják tartozásaikat határidőben rendezni.

Az utóbbi időben sokszor felmerül a kérdés, - mint a történelemben már olyannyiszor - , hogy vajon a banki szerződésekben rögzített feltételrendszer beleütközik-e a társadalom által állított erkölcsi normákba. Kérdés lehet, hogy a gazdaságtudományok, társadalmi erkölcsi oldalról esetleg vitatható feltételek a hatályos jog oldaláról felülvizsgálhatóak-e. Hogyan értelmezheti a jog egy adott időszakban a „jó erkölcsbe” ütközést?

A hitel, mint gazdasági jelenség megjelenése évezredekkel ezelőttre vezethető vissza. Azt hihetnénk, hogy eme régmúlt időkben a hitelező és adós kapcsolata spontán alakult, a felek megegyezése alapján. A kérdéskört tanulmányozva azonban azt találjuk, hogy a hitelezés kérdései nemcsak a gazdaságtörténet, hanem a jogtörténet legrégebbi területeihez is tartoznak. Erkölcsi parancsok és törvények egyaránt szabályozták a kölcsönzők és kölcsönvevők viszonyát. A szabályok védték a hitelezőket, de sokszor az adósok jogait is. A társadalmi normákat tükröző

szabályok védték a fennálló társadalmi struktúrát, egyben korlátozni voltak hivatottak a túlzott társadalmi feszültségek kialakulását.

A legrégebbi ma ismert szabályokat Hamurápi állította. Kőtáblákon rögzített törvényei szabályozták az adósok mentesülését a kamatok fizetése alól, illetve az adósság átütemezéséről rendelkeztek, amennyiben a mezőgazdaságot kedvezőtlen időjárás sújtotta. A törvények rögzítették a hitelezők jogait is. (Hamurápi 1911)

A zsidó-keresztény hagyományok szerint a bibliai időkben gyökerezik a kölcsönök szabályozása. Ennek legfontosabb, évszázadok hosszú során ható eleme a kamatszedés tilalma. Mózes az Egyiptomból történő kivonulás után a Sinai hegyen kihirdette az erre vonatkozó törvényt: „Ha te, egyik a népemből, pénzt adsz kölcsön egy szegénynek a közeledben, ne úgy segíts neki, mint valami uzorás, nem szabad rá kamatot kiróni.”(Mózes 2. könyve, 22,25 (Exodus)) (Biblia)

Ezakiel próféta a későbbiekben megerősítette a törvényt: „ Uzorára adott és kamatot vett: és az ilyen éljen? Nem él! Mindezeket az útálatosságokat cselekedte, halállal haljon meg, az ő vére legyen ő rajta (Ezakiel próféta könyve 18.13.)(Biblia)

Jézus a Hegyi beszédben azt fogalmazta meg, hogy bizonyos esetekben még a kölcsön összegét sem szabad visszakérni: „kölcsönözzetek, anélkül, hogy visszavárnátok”. (Lukács 6.35.)(Biblia) Ezek az alapokon az ókeresztény egyházatyák közül többen szintén keményen elítélték a kamatszedést. Ezek közül említenénk Ambrosiust (Kr.u. 340-397), Augustinust (Kr.u. 354-430) és Hieronymust (Kr.u. 331-420). (Geitmann 2000)

A kamatszedés tilalmát nemcsak az egyház fogalmazta meg, hanem szintúgy a középkorban a keresztény szellemiségre építő állam. A Karolingok világi hatalmuknál fogva érvényesítették az etikai szabályt. Lothar császár például Kr.u. 825-ben a következőképpen rendelkezett: „Aki kamatot szed, sújtsa azt királyi átok, aki ismételten kamatot szed, taszítsa ki magából az egyház, és vettessék börtönbe”. A középkor egyik legnagyobb hatású filozófus teológusa Aquinói Szent Tamás Arisztotelész nyomdokain maga is a kamatszedés ellen foglalt állást: „A pénz csak fizetőeszközként használható fel, tehát a hívők nem fizetnek kamatot. Kamatra kölcsönözni bűn.” (Bodai 2010)

A középkor gazdasági-társadalmi formáinak változásával a XV. századtól változások indultak a kölcsönzés szabályainak megítéléséről. A korábbi burkolt formában működő gyakorlat szélesebb körűvé, nyilvánvalóbbá vált a kölcsönzés üzletszerű tevékenységgé alakulásával. A XV-XVI. század fordulóján élt Jacob Fugger etikailag is legalizálni kívánta a kamatszedést. Jacob Fugger támogatta az imgolstadti bajor egyetem Johannes Eck nevű teológia-professzorát. Eck egy 1515-ben Bolognában lefolytatott vita után kimondta, hogy a kölcsönök után elfogadható legfeljebb 5% kamat szedése. (Geitmann 2000)

Az etikai viták máig nem zárultak le a keresztény erkölcs alapjain. Ugyanakkor az elvilágiasodó gazdaság az elvilágiasodó társadalomtól újfajta megítélést kapott. A kialakuló kapitalizmusban a szabályok egyre inkább a kölcsönadó oldalán álltak. Előzményei persze ennek a szemléletmódnak is voltak. Olyannyira, hogy az ókori Római Birodalomban a fizetni nem tudó adóst eladhatták rabszolgának. Az újkor történetében a rabszolgaság már nem szerepel az adósok elleni fellépés lehetséges megoldásaként. Ellenben a testi kényszer alkalmazhatósága más formában évszázadokig szankció volt az adósok börtöne formájában. Németországban, Angliában az intézmény csak a XIX. század második felében szűnt meg. Az Egyesült Államokban pedig néhány államban a XX. század elejéig fennállt az adós elzárásának jogintézménye. (ganymedes.lib.hu 2004)

A XIX-XX. században már Magyarországon is egyértelműen a világi társadalom etikai kérdései közé került annak eldöntése, hogy az adós és hitelező kapcsolatában a hitelező feltételei közt mi tekinthető etikailag elfogadhatónak. Hozzávetőleg száz évvel ezelőtt fogalmazta meg gondolatait Geöcze az eladósodottság következményeiről Szociológia etikai alapokon című munkájában:

„...az élet versenyében adóssága holtterhe egyre nyomja s így abban előbb-utóbb elbukik; energiája az uzsorásokkal való küzdelemben merül ki, keresményét a kamat emészti fel s vagy kénytelen érdekházasságot kötni, vagy családostúl nyomorog; a rosszul táplált szervezet időelőtt kidől; gyermekeit nem képes testileg megerősíteni, kellőleg kiművelni s így a társadalmi szintájáról való lesiklás szinte elkerülhetetlen.” (Geőcze 1922)

A megoldási javaslat jól tükrözi a hitellel szemben támasztott etikai elvárásokat. Eszerint olcsó kishitelek szervezésére kell törekedni, drákói szigorral kell az uzsorát üldözni, szigorúan kell ellenőrizni a bankokat az idegen érdekek érvényesülése ellen.

Figyelemre méltó, hogy a XX. század első felének az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslaton alapuló joggyakorlata meghatározta a jó erkölcsbe ütköző szerződés lehetséges fajtáit. Jó erkölcsbe ütköző lehetett, ha valaki erkölcstelen szolgáltatásra kötelezte magát. Ha a szolgáltatás nem volt erkölcstelen önmagában, jó erkölcsbe ütközhetett az erre való szerződési lekötöttség vagy az, hogy a kötelezettséget ellenérték fejében vállalták. Végül erkölcstelen lehetett a szerződés célja is. (Szladits 1941) Az ilyen szerződések a gyakorlatban leginkább a házasság és nemi erkölcs területéről vagy a közélet tisztaságával kapcsolatos területről kerültek ki. A kölcsönszerződések tisztességtelenségének problematikáját lefedte az uzsora illetve a kamathatár kérdése.

Az ekként kikristályosodott joggyakorlat megtört a Polgári Törvénykönyv elfogadásával. Az eredeti jogszabálysöveg 200.§ (2) bekezdése ugyanis a jó erkölcs helyett a dolgozó nép érdekeit, a szocialista együttélés követelményeit vette zsinór mértékül. Az új kifejezés sok tekintetben új tartalmat takart. Kölcsönszerződés akkor volt tisztességtelen, ha a kölcsönadó haszonrészesedést kötött ki magának, valamiféle csendestársi viszony létrehozásával. A munka nélkül jövedelmet biztosító szerződések a dolgozó nép érdekében ütköztek, erkölcstelennek minősültek. Leggyakrabban azonban a kölcsönszerződések az uzsora megállapítása miatt voltak érvénytelenek. Uzsora hiányában is a szocialista együttélés követelményeibe ütközött az aránytalan előnyt biztosító kamat, ami akár az 5% alatti kamat is lehetett. (Zoltán 1972)

A jogszerűség, az etikai megfelelés, az erkölcsi normáknak való elégtétel tehát évszázadokig változó feltételrendszerrel állított adós és hitelező kapcsolatában. Napjainkra számos fogyasztóvédelmi szabály védi a hitelfelvevőket. A válság azonban ismét a jog által nyitva tartott, a társadalom igazságérzetét kiszolgáló mérlegelési lehetőség felé fordult: vajon a hitelezés mely feltételei sérthetik a jó erkölcs fogalmát napjainkban?

A bankkölcsönszerződések jó erkölcsbe való ütközése újabban többször szerepel a szerződések megtámadásának okaként, hivatkozva arra, hogy az egyoldalú kockázattelepítés sérti az üzleti tisztességet.

A jelenleg hatályos Ptk. 201.§ (1) bekezdése szerint a szerződés tartalmát a felek szabadon állapíthatják meg. A felek magánautonómiájának a szerződés érvénytelenségéhez vezető, a Ptk-ban rögzített okok lehetnek a korlátjai. Mivel a szerződés joghatás kiváltására irányuló akaratnyilatkozat, a szerződés érvénytelenségének oka is vagy az akaratban, vagy a nyilatkozatban, vagy a kiváltani kívánt joghatásban rejlik. A jó erkölcsbe való ütközés az utóbbi körbe tartozik.

Az erkölcsnek (jó erkölcsnek) jogszabályi definíciója nincs. A Ptk. módosításáról szóló, 1991. évi XIV. törvény 14.§-hoz fűzött indokolása írja, hogy jó erkölcsbe ütközik a szerződés, ha az általa elérni kívánt cél, a benne foglalt kötelezettségvállalás, vagy érte ellenszolgáltatás felajánlása az általánosan elfogadott erkölcsi normákat nyilvánvalóan sérti, amely az általános társadalmi megítélés szerint is egyértelműen tisztességtelenségnek és elfogadhatatlannak tekinthető.

Jelenleg a jó erkölcsbe ütköző szerződéseknek öt csoportja különíthető el. Ezek között megtalálhatóak a hitelügyletek illetve a rizikóelemet tartalmazó szerződések (Deli 2009), amelyek megítélésünk szerint összefüggést mutatnak.

A legújabb bírói gyakorlat is több eseti döntésben foglalkozott a jó erkölcs jogi szempontból való meghatározásával. (BH 1993. 604. , EBH 2003. 956. stb.) Több eseti döntés foglalkozik olyan szerződések kapcsán a jó erkölcsbe ütközés fogalmával, amiben a szerződés

kockázati elemet tartalmaz. Így pl. a BDT 2005. 1108 = BH 2005. 28. eseti döntés, ami a sikerdíjas megbízás vonatkozásában állapítja meg, hogy a megbízott hiányos adatok alapján, bizonytalan igény tisztázására vállalt kötelezettséget, tehát létező kockázatot viselt. Az eredmény a megbízott rátermettségén, ügyességén múltott, ilyen esetben pedig a társadalom értékítélete kiemelkedően magas jutalék esetében is pozitív. A BDT 2009. 2104. eseti döntés egy engedményezési szerződés vonatkozásában azt állapítja meg, hogy a bizonytalan lehetőségek kihasználása, a magasan kvalifikált munkáért járó díjazás több százszorosát meghaladó jövedelem megszerzése nyilvánvalóan a társadalom erkölcsi rosszállását vonja maga után.

A kockázat megítélése tehát nem egységes, az nyilván függ az eset összes körülményétől. Ez témánkhoz annyiban kapcsolódik, hogy a kölcsönszerződések alapvetően kockázatot rejtnek magukban a kölcsönadó oldalán: vajon a kölcsönvevő lejáratkor képes, illetve hajlandó lesz-e a kölcsönösszeg visszafizetésére? Kérdés tehát, hogy volna-e valaki, aki hajlandó lenne lemondani a tőkében rejlő lehetőségekről és magára vállalni a kölcsönszerződés kockázatát valamiféle nyereség - kamat - kikötése nélkül.

Kapcsolódik ehhez a gondolathoz a Kúria egyik legutóbbi, témakörünkben hozott döntése (Gfv. IX. 30.275/2011/6.). Ebben a felperes hivatkozása szerint hitelezői szolgáltatás ellenértéke csak a kamat lehet, ami a hitelező összes költségét és tisztos nyereségét magában foglalja. Ezért a kezelési költség, szerződéskötési díj stb. kikötése már jó erkölcsbe ütköző. A Kúria álláspontja szerint a Htp. 210. § (2) és (3) bekezdése továbbá 212.§-nak a teljes hiteldíjra vonatkozó rendelkezése olyan jogszabályi alap, amire tekintettel a kezelési költség, szerződéskötési díj érvényesítése nem tekinthető jó erkölcsbe ütközőnek.

Bizonyára több vonatkozásban a bíróságok egyedi mérlegelése tükrözi majd a jogalkalmazók álláspontját a „jó erkölcsbe” ütközésről. A viták, vélemények után esetlegesen egyes jogszabályok módosítása is megtörténhet.

Irodalom

Balás T. (2009) : *A bankrendszer hitelportfóliójának minőségét leíró mutatók összehasonlítása.*

Magyar Nemzeti Bank, Budapest. (Jelentés a pénzügyi stabilitásról, Háttér tanulmány III.)
Biblia Károli Gáspár fordításában

Bodai Zs. (2010): *Gazdaság és erkölcs Aquinói Tamás tanításában*
<http://www.inco.hu/inco11/global/cikk3h.htm> 2Letöltés:2011.09.29.

Deli G. (2009): *A generális klauzulák dogmatikai, történeti és összehasonlító elemzése, különös tekintettel a jó erkölcsbe ütköző szerződések tilalmára. Doktori értekezés.* Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest

Geöcze S. (1922): *Szociológia etikai alapokon.* Szent István Társulat, Budapest

Geitmann, R. (2000): *A Biblia, az egyházak és a kamatgazdaság* . Budakalász, (Ford. Némethné Szalca M., Fekete I.) <http://www.freeweb.hu/mkdsz1/n04/kamat.html> 2011.05.29.

Kmoskó M. (ford.)(1911): *Hamurabi törvényei.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár

Nagy É. (2006): *Kölcsönből fogyasztói hitel. Doktori értekezés.* Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest

Szladits K. (1941): *A magyar magánjog I.* Budapest.

Zoltán Ö. (1972): *Kölcsönszerződés.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.. 387. és 389. o.

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről